

Caroline: För att jag inte är det. Jag vill ju inte bli så här mobbad... för det är jag inte... jag är inte nära mobbad... det är bara att hon är en jävla retsticka.[Fl. 3:8]

Som framgår av kapitel 4 har ansvariga lärare arbetat med att förbättra den sociala samvaron. Arbetet i klassrummet inleds under andra terminen av klassföreståndaren med att ta tag i de upplevelser av kränkningar som framkommit.[Fl. 2:6] I början av studiens tredje termin får eleverna skriftligt kommentera de dominerande normerna och vad de anser att de betyder både för dem själva och för klassen som helhet.[Fl. 2:20] När klassföreståndaren Camilla ska inleda med att skriva upp frågor om vilka normer som råder i klassen reagerar de normsättande eleverna. Camilla sammanfattar situationen på följande sätt (i mail-konversation med mig): ”Då jag skrev upp frågorna på tavlan” hördes de normsättande eleverna Caroline och Albin tydligt och det framgick att de tyckte frågorna var löjliga och att det var en ”jävla skitstudie”. Camilla tolkar protesterna som att ”coola gänget”, vilket är lärarens egen benämning på den normsättande gruppen, inte gillar att alla får komma till tals genom att skriva sina tankar om de dominerande normerna. De normsättande förstår då att saker kan komma fram som inte annars inte skulle komma fram. I mejlet nedan framgår på vilket sätt de normsättande eleverna tillsammans agerar.

Så fort jag står med ryggen mot tavlan låter Caroline och Albin med viss uppbackning av Carl och Louise (andra normsättande elever) som skrattar med och möjligen flikar in en och annan kommentar. Övriga elever helt tysta. Vänder jag mig om är det tyst... lustigt att de uppfattar det som att jag också inte hör när jag inte ser...

Frågan i förbättringsarbetet är dels vilka förväntningar som underordnande elever har på lärarna för att förändra situationen, dels vad som sker när berörda lärare får kunskap och agerar för att förbättra den sociala samvaron. I kapitel 6 redogörs för den senare frågan. Låt oss först se vad elever säger om lärarnas ansvar, normer och dess betydelse för den sociala samvaron i klassen.

5.4 Lärarnas normer

Data i studien pekar på att det finns tre centrala normer bland lärarna som styr och påverkar hur de agerar när vissa elever i en skolklass utsätter andra för kränkande handlingar och/eller själva utsätts för kränkande handlingar av elever i skolklassen.

Den första normen, *Det är viktigare att vara lojal mot kollegor än att ta ansvar för elevers välbefinnande*, gäller hur lärarna kommunicerar och interagerar med varandra och den innebär att man ska respektera kollegors förhållningssätt till elever även om det kan uppfattas som avvikande från det undervisningsuppdrag som läraren har att förmedla och gestalta. Eller med andra ord: kollegialiteten innebär att lärare respekterar varandra även om man ogillar eller tar avstånd från en kollegas tveksamma eller förkastliga agerande gentemot vissa elever. Man ingriper inte även om en elev utsätts för kränkande handlingar av en lärare.

Den andra normen, *Män förväntas inte uppfatta eller reagera emot kränkningar i samma utsträckning som kvinnliga kollegor*, innebär att man förklarar skillnader i synsätt och agerande i form av att manliga respektive kvinnliga lärare upplever och uppfattar elevers sociala relationer på skilda sätt. Genusskillnader leder till skilda handlingsdispositioner. Detta förhållningssätt får konsekvensen att de manliga lärarna inte anser sig se, när elever upplever att de utsätts för kränkande handlingar eller när elever som utsätter andra elever för kränkande handlingar utför dessa under skoldagen. De kvinnliga lärarna accepterar de manliga lärarnas förhållningssätt och anpassar sig efter detta faktum. Denna norm innebär för lärarna i studien att man framhåller varandra som personer med olika förmågor och synsätt på uppdraget. Den kollegiala lojaliteten tar sig här uttryck i att de kvinnliga lärarna i hög grad övertar engagemang och ansvar för elevernas välbefinnande.

Den tredje normen, *Lärare har en föreställning om att vissa elever själva har försatt sig i en situation som gör att de utsätts*, innebär att lärarna delvis skjuter över ansvaret för kränkningar och trakasserier på eleverna själva. Utseende, klädsel, intressen, etc. kan innebära att elever får räkna med negativa kommentarer och vissa kränkande handlingar.

5.4.1 Normen: Det är viktigare att vara lojal mot kollegor än att ta ansvar för elevers välbefinnande

När läraren Nisse beskriver situationen och sin relation till klassen gör han det på följande sätt:

Det är lugnt och sansat och tyst... jag brukar väl... nu ska jag väl inte spela bror duktig på nåt' sätt här men vi känner ju varandra... det är ju tredje året... så dom vet ungefär vad jag förväntar mig och så vidare och dom... ja så... så att ordning och reda... och stök det förekommer aldrig i den här klassen... på så sätt är det väldigt bra! [Fl. 3:17]

Läraren Maud är inte speciellt förvånad över det faktum att de normsättande eleverna framhåller Nisse som en lärare som gör rätt. Samtidigt visar

hon genom exempel på vilka konsekvenserna kan bli för övriga lärare och för arbetet i en skolklass med kränkings- och mobbningsproblematik.

Maud är inte heller förvånad över hur Nisse agerat när han, enligt de normsättande eleverna, skrattat *med* när eleven Caroline ropat ”bitch” efter en av de utsatta eleverna på väg ut ur klassrummet. Här framkommer också att Nisse visar viss acceptans om att den normsättande eleven Caroline kan kränka andra elever i korridoren utanför klassrummet, där läraren inte känner att han har samma ansvar att ingripa som inne i klassrummet.

I: Dom (normsättande eleverna) tyckte att du hade skrattat med dom när hon (eleven Caroline) skrek ”bitch”.

Nisse: Skrattat med? Jag hade väl möjligtvis... jag kan tänka mig att jag hade lett och ruskat på huvudet... eller någonting... men sen gick ju som sagt var klassen ut då så hade det vart under lektionstid eller när dom hade suttit ner så hade jag ju givetvis handlat annorlunda som det heter.

I: Mmm

Nisse: Men då tyckte jag inte det var nåt' utan det får dom ta hand om själva liksom... och sen kan det väl va så eller är så att... Caroline har en verbal förmåga där som inte riktigt är kanske så där jättebra... mot dom övriga (elever i klassen)... och det händer nog betydligt mer kan jag tänka mig på... utanför klassrummet... i korridorerna.[Fl. 3:17]

Nisse ger här uttryck för en norm som innebär att han har skyldighet att ingripa och agera på lektionstid men däremot inte utanför det som sker i klassrummet. Denna norm står dock i bjärt kontrast till Camillas men också Mauds förhållningssätt.

Maud menar att Nisses förhållningssätt har både lärare och flera rektorer känt till utan att komma åt problemet. Hon menar också att hon själv redan för tjugo år sedan gjort ett medvetet val att se mellan fingrarna och inte lägga sig i Nisses agerande eftersom hon ansåg det vara ”rektorernas ansvar att fostra personalen”. Hon uppger att åtminstone några av eleverna genom årens lopp protesterat till rektor mot att bli kallad ärthjärna, o dyl., men hon tror att Nisse klarat sig, därför att han ansetts ha den jargongen utan att mena något illa. En förklaring till att han kommit undan med detta kan dessutom vara att han anses vara en populär och väl ansedd lärare. För övrigt tror hon själv inte att han agerar medvetet illasinnat och poängterar att Nisse inte tycker att mobbning är något större problem på skolan. Nisse uppfattar inte fostransuppdraget som någon angelägen uppgift, det har han ofta gett uttryck för säger hon. Maud tror att Nisse får mycket positiv feedback från elever, vilket skulle kunna bidra till att han inte granskar sitt eget beteende. Trots att Maud mycket klart tar avstånd från Nisses agerande verkar hon precis som Camilla ha överseende med det. Hon förklarar att det handlar om hans sätt att se på sin arbetsuppgift – att han inte har samma

helhetstänk som de övriga tre lärarna. Maud är inte förvånad då hon har arbetat med Nisse under många år och vet att han ser på sådana här saker på ett helt annat sätt än vad övriga lärare gör. Hon är medveten om att den inställning han har är att mobbningsarbete i skolan är överdrivet och att ”mobbat har väl folk gjort i alla tider och när vi gick i skolan då var det mobbning precis som nu”. Maud är dessutom medveten om att Nisse har en annan bild av vad som är hans uppgift som lärare än vad många andra lärare på skolan har. Hon menar att hon och de andra lärarna har en helhetssyn på uppdraget som lärare. Vidare säger hon att man inte kan underlåta att se till att eleverna mår bra i skolan trots att lärare i andra sammanhang ”kan stöna över hur lång tid” det arbetet tar, tid som skulle kunna användas till annat. Hon tror inte det är av någon illvilja Nisse gör saker annorlunda utan det handlar om att det är så han uppfattar sin uppgift. [Fl. 2:5]

Läraren Nisse ser gruppkonstellationerna i skolklassen som något positivt och vill till skillnad från de övriga lärarna inte omorganisera hur eleverna själva väljer att gruppera sig inne i klassrummet. Samtalet med lärarna vid nätverksträff 12 [Fl. 2:18] speglar hur Nisse beskriver skolklassens kamratgrupper:

Nisse: Överhuvudtaget så är det väl en ganska rolig klass för det är klara grupperingar hela tiden (eleverna sitter i grupperingar som speglar kamratgrupperingarna som synliggjorts i studien) ... det är nästan så att det är inte en klass på nåt sätt om ni förstår vad jag menar utan det är gäng som sitter tillsammans.

Maud: ... om man inte tvingas att sitta bredvid varandra... (Maud menar bestämda platser i klassrummet)

Nisse: Ja

Camilla: Precis Nisse! (högt)

I: Tycker du att det är positivt Nisse eller negativt?

Nisse: Jag har väl ingen direkt åsikt bara dom (eleverna) gör vad dom ska för mig... och får resultat. Det är därför jag står där framme och lär ut. [...] Jag vill inte lägga mig i allt för mycket i deras sociala liv... som jag tror så gör vi lärare det alldeles för mycket. Det finns trots allt folk som inte kanske alltid vill va' tillsammans med allt och alla va... vill dra sig undan och sätta sig med en bok eller så... [Fl. 2:18]

I mitt personliga samtal med Nisse verkar han till en början väldigt smickrad av att de normsättande eleverna betraktar honom som en populär och omtyckt lärare. Han ser inledningsvis inte det faktum att de upplever honom som en som står på deras sida som ett problem. Han menar att det väl är alla lärares dröm att få vara omtyckt och populär. När han konfronteras

med metaforen ”*Kattens jakt på mössen*” (beskrivs i fotnot nr. 156, under rubrik 8.2 *Slutsats om hur mobbningsfallet kring Emina kan förstås*), där syftet är att förstå konsekvenserna av att lärare i en kränkings- och mobbningsproblematik inte agerar samstämmigt kan han förstå sin egen roll. Han är dock tveksam till att ändra på sig och menar att det skulle kunna slå tillbaka på Camilla om han till exempel säger till eleverna att de ska ha bestämda platser för att hon vill det. Detta kan förstås som en kollegial lojalitet från Nisses sida. Själv uppger han att han är nöjd bara eleverna är komfortabla i sitt lärande och får ha sin frihet att sitta var de vill och säga vad de tycker, bara det sker tyst och lugnt. Samtidigt vill han inte ”sabba” det som Camilla, Göran och Maud eftersträvar. Sammantaget tyder detta på att Nisse inte förstår eller reflekterar över vikten av att agera samstämmigt. Han agerar i hög grad utifrån sina egna personliga preferenser och vad som gynnar honom själv i sitt yrkesutövande. Han säger att han inte vill ”lägga sig i” elevernas sociala liv och leverne och inte heller sina lärarkollegors roll. Dock antyder hans utsagor en insikt om att han kan se sig som en del av problemet i skolklassens kränkings- och mobbningsproblematik.

Läraren Camilla reflekterar över att hon och läraren Göran tycks vara överens i retoriken vad gäller förhållningssätt gentemot elever när de till exempel diskuterar elevers frånvaro samt orsaker till dessa. I ett mail förklarar Camilla att hon och Göran kan vara överens om de utsattas situation när de pratar om den. De kan till exempel samtala om varför Emina inte är i skolan och vara överens om att problemet runt Emina inte enbart har med kamraterna i klassen att göra utan är mycket större än så. De är även helt överens om att det är något med Emina som varken de själva eller kamraterna förstår. Däremot föreligger en skillnad mellan de två lärarna i deras förhållningssätt när de talar med eleverna i klassen.

Camilla: Sen tror jag att vi i kontakten med eleverna uppfattas olika för att den åsikt Göran har den döljer han inte medan jag ”skyddar” Emina inför de andra kamraterna genom att där INTE hålla med om att hon betar sig ”konstigt” om det skulle komma upp från kamraterna.

Enligt Camilla agerar Göran konsekvent i linje med vad han faktiskt tycker, medan hon själv agerar inkonsekvent. Som exempel på detta berättar hon hur det kan gå till på K-tiden vid närvarokontrollen. Camilla kan då säga högt:

Camilla: Lisa har jag fått sjukanmälan på, Emina är inte här, har hon varit borta hela dagen? ”Ja” svarar klassen. Jag frågar då Göran ”Har du fått

sjukanmälan på Emina?” och han svarar i stil med ”Knappast, det hade ju varit sensation i så fall”.

Camilla anser att ett sådant svar inte hade varit anmärkningsvärt om han sagt det vid sitt skrivbord när bara hon hört på. Där hade hon och Göran pratat på det sättet men själv hon hade inte tagit med ett sådant språkbruk till klassrummet även om hon i sak delar Görans uppfattning. Detta senare exempel pekar på att det är okey för Göran att offentligt kritisera och ironisera över en frånvarande elev (som dessutom har en utsatt position) i klassen, och där han ställer sin kollega i en situation där hon antingen får gå i klinch med hans kommentar inför honom och klassen eller tåga och låta det passera. Antingen blir det en konflikt inför öppen ridå med lärarkollegan och eleverna som vittne eller kan hon bli anklagad av vissa elever som medskyldig till offentlig kränkning, att passivt acceptera och förstärka en redan negativ syn på en klasskamrat hos vissa elever.

5.4.2 Normen: Män förväntas inte uppfatta eller reagera emot kränkningar i samma utsträckning som kvinnliga kollegor

Ett annat resultat som framkommer i studien är att det finns en norm bland lärarna att ”manliga och kvinnliga lärare upplever och uppfattar elevers sociala relationer på olika sätt”. Göran uttrycker att han glatt kan förbise en massa saker som hans kvinnliga kollegor direkt uppfattar. Han ser en fördel med att som många kvinnliga kollegor, direkt kan ”komma fram till personliga egenskaper” vid första mötet med en individ. Något som han tycker kan vara en klar fördel i arbetet med elever. Camilla är snabbare i detta avseende enligt Göran, men han poängterar att trots att de gör samma bedömning av en elev som exempelvis kränker en annan elev kan det likväl vara så att de i praktiken väljer att agerar på olika sätt. Göran resonerar som att denna skillnad i agerandet skulle kunna ha sin grund i en anorlunda infallsvinkel ”på grund av ett genus”.

I: Ser du det här hos andra män också... att det brister?

Göran: Ja, ja, ja det gör jag [...] i varje fall gör jag det... sen vet ju inte jag om det... om dom [manliga lärare] blundar för det är bekvämt eller om dom precis som jag inte ser det men kan konstatera att det dessutom är bekvämt... men det är ingen bevekelsegrund för mig utan det är att det kan ta mycket längre tid för mig att komma på... andras personligheter. [...] Men det är ju ingen nyhet att kvinnlig intuition så att säga är betydligt mer slagkraftig än manlig.[...] Det tror jag definitivt... att Nisse och jag ser mindre än Maud och Camilla gör... det tror jag.

[...]

I: Är det en viktig egenskap att ha... den som du beskriver att Camilla har?
Göran: Ja det tycker jag [...] för att du får mer insikt i hur eleverna är och vad det kan skapa för problem... men det är ju klart om det löser det problemet det vet jag ju inte heller.

(Samtalet fortsätter men läraren Göran har avlägsnat sig så att de två kvinnliga lärarna och jag fortsätter att diskutera).

I: Har ni manliga kollegor som är som ni är (jag syftar på Maud och Camilla)?

Maud: [...] ... karlar är ju ofta mer ointresserade av den känslomässiga delen av en i alla fall ganska ytlig relation som en elev – lärarrelation är... så... men alltså ärligt talat... jag vet faktiskt inte... det är så svårt... det är så oändligt svårt att säga vad som beror på personlighet i hur man fungerar som lärare och vad som beror på kön faktiskt... det är det faktiskt. [...] Han (läraren Göran) har ju faktiskt sett... han har ju förstått vad han har sett... jag menar jag kan ju också uppleva det med min man ibland att jag märker saker med folk som vi pratar med första gången som han förstår när vi har pratat med dom tio gånger... och ibland säger jag ”men fattar du inte!”... och då tittar han på mig... för han har ju inte kommit så långt att han tänker att jag har rätt (Maud och läraren Camilla skrattar).[Fl. 3:23]

Jag frågar de kvinnliga lärarna i fall de anser att intuition är en viktig egenskap att ha. Camilla säger att det skulle vara mycket skönare om hon emellanåt slapp att lägga märke till ”massa saker”. Hon känner att hon blir mer stressad än vad Göran blir eftersom det finns saker han inte lägger märke till. Som exempel anför hon sina och Görans genomförda elevsamtal [Fl. 2:6] där Göran klarat av fyra samtal på samma tid som hon själv klarat ett. På grund av tidspress och arbetsbelastning önskar hon ibland att det kunde vara skönt att vara lika ”effektiv” som Göran.[Fl. 3:7] Denna manlighetskultur eller ”grabbighet” som tar sig uttryck i högre toleransnivå och förklaring till mindre benägenhet att uppfatta kränkningar och att agera förklarar Göran också utifrån egna personliga erfarenheter. Han drar paralleller till sin egen ungdomstid och erfarenhet från ishockey när han vill förklara elevers beteende och jargong i skolan.

Göran: Jag uppfattar ett spel mellan elever som jag inbillar mig är en jargong och inte tänker mig som kränkande. [...] Jag har ju spelat hockey när jag var barn i tio år och har upplevt den jargongen [...] så jag reagerar inte så mycket på det (att elever puttade in varandra i skåp)... för det var ju den åldern jag var då. Men då hör det ju till saken att är man hockeyspelare så består ju en hel del utav aktiviteten att tacklas (Göran försvarar att pojkar som utövar hockey även tacklas efter avslutad träning)... [...] ... det kan va' en bakgrund

till att jag inte reagerar... alltså jag måste... det sitter inte i ryggmärgen på mig... [Fl. 2:5]

5.4.3 Normen: Lärare har en föreställning om att vissa elever själva har försatt sig i en situation som gör att de utsätts

Fyra av de utsatta flickorna refererar en händelse som inträffat tidigare där lärarens kommentar etsat sig fast i deras minne.

Jessica: Det var någonting Göran sa... jag vet inte om ni kommer ihåg det (generat fnitter) [...] Det var i sjuan, åttan så sa vi till Göran att vi blev mobbade och så där... han sa ju att det är ju upp till oss själva om vi vill vara mobbade eller inte.

Samtliga fyra flickor kommer ihåg händelsen och tar starkt avstånd från det Göran då yttrade. Enligt flickorna anser Göran att de själva kan påverka sin utsatta situation.

Emina: Att det är upp till oss själva hur vi är och beter oss...

Jessica: ... och vilka vi umgås med och så typ.

Sara: För vi sa att ”vi kan inte gå till vem som helst och bara bli kompis med dom på typ tre minuter”... ”Varför inte?” sa han då.[Fl. 3:3]

När lärarna vid nätverksträff nr. 5 [Fl. 1:12] resonerar och reflekterar över resultatet av elevkartläggningen framkommer följande i samtalet. En av lärarna uttrycker att det inte är så konstigt att elever i klassen reagerar över en pojkes utseende eftersom läraren anser att denne väger för mycket i förhållande till sin längd. Dessutom anser läraren att ”raggarstuk på det” kan förklara övriga elevers kommentarer.

Kvinnlig lärare: Men dom gör det av taskig... dom gör det ju inte av förundran... dom gör det för att sänka honom.

Manlig lärare: Jaa!

Kvinnlig lärare: Det är ju inget klart konstaterande bara...

Den manlige läraren håller med den kvinnliga läraren om detta och ger ytterligare ett exempel där elever ifrågasätter varför de frekvent frånvarande inte deltar på lektionerna. Den manlige läraren finner själv ett sådant ifrågasättande helt naturligt och uttrycker klart att han själv tycker det är irriterande och att det därför kan ifrågasättas.

Kvinnlig lärare: Fast dom gör det ju inte heller av omsorg för dom som inte är där...

Manlig lärare: Nej inte alls.

Lärarna är överens om att elever som ifrågasätter andra elevers frånvaro inte gör det på grund av omsorg utan mer för att ta tillfället i akt att *hacka* på dem.

Manlig lärare nr. 1: Man kan ju förvåna sig lite över hur Robin då... om vi tar honom... hur han tänker. Jag menar ... skulle jag ta på mig nån' jävligt taskig tröja och jag ser att ni flinar... ni skulle säkert säga nåt... då skulle ju inte jag va så jävla dum så jag kom dan efter i samma igen!

Manlig lärare nr. 2: Det skulle du säkert inte!

Manlig lärare nr. 1: Jag menar lite grann snedtänk är det ju på dom här som blir utsatta också va'... tycker jag...

Kvinnlig lärare: Man undrar ju vad det är som gör att han tar såna' risker!

Manlig lärare nr. 1: Ja.

I: Menar ni att det är de utsatta eleverna som bör ändra på sig?

Kvinnlig lärare: Jag förstod direkt att det var det du skulle komma till! Det är ju självklart att det inte är dom som ska ändra på sig men faktum är när man gör såna' här saker som kommer med kattöron eller cykelhjälms eller tröja med "jag är raggare" då går man så långt ut på den här offerspängen så jag är rädd att man ramlar och bryter nacken för det är så fruktansvärt vågat.[Fl. 1:12]

Inledningsvis är det de två manliga lärarna som argumenterar för denna tredje lärarnorm och de får ett visst motstånd från en av de kvinnliga lärarna. Samtalet mynnar dock ut i att samtliga mer eller mindre bejakar den angivna normen. Om en elev är barnslig, om man klär sig på ett avvikande sätt, om man betar sig "onormalt" och bryter mot dominerande normer då får man skylla sig själv. Lärarnas norm är att eleverna måste anpassa sig till normalitet och dominerande normer för utseende och beteende.

5.5 Sammanfattning

I detta kapitel har forskningsfråga nummer ett besvarats: (1) *Vilka sociala normer visar sig hos elever och lärare och hur påverkar dessa den sociala samvaron i skolklassen?* Tre gällande elevnormer framkommer som visar sig styra elevernas sociala samvaro. Normerna är: *Man ska ta plats – synas och höra, Man ska ha många kompisar* och *Man ska se ner på "stud"*. Elevnormerna är kopplade till hur elever positionerar sig i förhållande till övriga elever i klassen där en hierarkisk struktur styr och påverkar elevernas handlande – normerna kan med andra ord ses som riktninggivare för handlingarna.

Den sociala samvaron utgörs också av *grupperingar* i skolklassen. De grupperingar (kategorier) som utkristalliserats är: *De som låter mycket och*